

4. Демиденко М. В. Психология рефлексии : учебно-методическое пособие / М. В. Демиденко. – Самара : Самарский государственный педагогический университет, 2004. – 102 с.
5. Демиденко М. В. Теоретические вопросы формирования социально-личностной рефлексии / М. В. Демиденко // Журнал практического психолога. – 2000. – № 1-2. – С. 36-67.
6. Леонтьев А. Н. Как стать личностью / А. Н. Леонтьев // Вопросы психологии. – 1996. – № 2. – С. 2-14.
7. Леонтьев В. Г. Психологические механизмы мотивации учебной деятельности : учебное пособие / В. Г. Леонтьев. – Новосибирск : НГПИ, 1987. – 92 с.
8. Проблемы профессионального и личностного самоопределения студентов-психологов // Вестник Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. – 2000. – № 1. – С. 48-55.

УДК 316.62.01

В.М. Філіпович, ст. викладач

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ПРИЧИНИ ТА ЧИННИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті представлені основні методологічні та теоретичні підходи до визначення причин, умов та факторів, що детермінують явище девіантної поведінки.

Ключові слова: *девіація, девіантна поведінка, аномія, маргіналізація, свідомість, підсвідомість, екзистенційна тривога.*

В статье представлены основные методологические и теоретические подходы к определению причин, условий и факторов, которые детерминируют явление девиантного поведения.

Ключевые слова: *девиация, девиантное поведение, аномия, маргинализация, сознание, подсознание, экзистенциальная тревога.*

The major methodological and theoretical approaches to defining the reasons, conditions and factors that determine the phenomenon of deviant behaviour are given in the article.

Key words: *deviation, deviant behaviour, anomia, marginalization, consciousness, subconsciousness, existential anxiety.*

Актуальність статті. Людство не знає такого суспільства, у якому всі його члени поведуть себе відповідно до загальних нормативних вимог. У суспільстві завжди існують особи чи групи, що порушують встановлені суспільством правила.

Вкрай складна, нестійка економічна і політична ситуація, що склалася в українському суспільстві, робить проблему девіантної поведінки досить актуальною, оскільки сьогодні через нехтування загальнолюдських цінностей і зниження рівня життя значної маси населення посилюються негативні тенденції, які висувають підвищені вимоги до самовизначення та самореалізації особистості, чим і провокують девіантну поведінку, деградацію та саморуйнування.

Теоретико-методологічну основу статті склали соціологічні дослідження Е. Дюркгейма, Т. Парсонса, Р. Мертона, В. Шелдона, Я.І. Гілінського та психологічні З. Фрейда, В. Франкла, Дж. Бьюджентала, Р. Мей, В. Ялом.

Мета статті – теоретичний аналіз сутності девіантної поведінки особистості як об'єкта соціологічних та психологічних досліджень, причин та факторів, які детермінують цей вид поведінки.

Виклад основного матеріалу. Соціологічне пояснення девіантної поведінки першим спробував дати Е. Дюркгейм. У суспільстві, що швидко змінюється, у якому немає єдиної, чіткої системи норм, багато норм і цінностей різних субкультур вступають у суперечність одна з одною. Наявність у буденному житті суперечливих норм, невизначеність можливої моделі поведінки можуть спричинити таке явище, як аномія (розба-

лансованість у суспільстві). Людина втрачає соціальні орієнтири, надійність і стабільність у виборі лінії нормативної поведінки.

Сучасний соціолог Р. Мертон відзначає, що аномія виникає від неможливості для багатьох індивідів поводити себе відповідно до тих норм, які вони сприймають. Головна причина девіацій – дисгармонія між культурними цілями та легальними засобами здійснення цих цілей.

Деякі соціологи підкреслює схожість між способом вироблення девіантної поведінки і способом вироблення будь-якого іншого стилю поведінки. Одним з перших до такого висновку дійшов французький соціолог Габріель Тард, який ще в кінці XIX ст. сформулював теорію наслідування для пояснення девіантної поведінки, а саме, молоді люди стають правопорушниками, тому що спілкуються і заводять дружбу з тими підлітками, у яких кримінальні моделі поведінки вже вкоренилися.

Отже, теорія культурного перенесення показує, що соціально звинувачена поведінка може викликатися тими ж процесами соціалізації, що і соціально схвалена. Ця теорія дозволяє зрозуміти, чому кількість випадків девіантної поведінки змінюється від групи до групи і від суспільства до суспільства.

Прихильники теорії культурного перенесення підкреслюють, що для індивідів, що належать до різних субкультур, характерні різні моделі поведінки, оскільки процес їх соціалізації базується на різних традиціях. Прихильники теорії конфлікту згодні з цим положенням, але намагаються відповісти на запитання: «Яка соціальна група зуміє висловити свої принципи в законах суспільства і змусити членів суспільства підкорятися цим законам?».

Цілком очевидно, що становлять закони і забезпечують їх виконання наділені владою індивіди і соціальні групи. Внаслідок цього, закони не є нейтральними, а служать інтересам певної соціальної групи і виражають основні її цінності.

Прихильники теорії стигматизації взяли за основу головну ідею конфліктології, згідно з якою індивіди часто не можуть порозумітися один з одним, оскільки розходяться у своїх інтересах і поглядах на життя; при цьому ті, хто стоять у влади, мають можливість висловлювати свої погляди і принципи в нормах, керуючих інституціями життям, і з успіхом навішують негативні ярлики на порушників цих норм.

Прихильники теорії стигматизації Едвін Лемерт, Говард Бекер і Кай Еріксон стверджують, що девіація визначається не самою поведінкою, а реакцією суспільства на таку поведінку. Коли поведінка людей розглядається як така, що відступає від прийнятих норм, це дає поштовх соціальним реакціям.

У сучасній вітчизняній соціології безсумнівний інтерес представляє позиція Я.І. Гілінського, який вважає джерелом девіації наявність у суспільстві соціальної нерівності, високого ступеня розходжень у можливостях задоволення потреб для різних соціальних груп.

Існує залежність усіх форм прояву девіації від економічних, соціальних, демографічних, культурологічних і багатьох інших факторів. Особливо гострою ця проблема постає сьогодні в нашій країні, де всі сфери громадського життя перетерплюють серйозні зміни, відбувається девальвація колишніх норм поведінки. Усталені способи діяльності не приносять бажаних результатів. Неузгодженість між очікуваним і реальністю підвищує напруженість у суспільстві й готовність людини змінити модель свого поведінки, вийти за межі сформованої норми. В умовах гострої соціально-економічної ситуації істотні зміни перетерплюють і самі норми. Найчастіше відключаються культурні обмежники, слабшає вся система соціального контролю.

Професор В.Н. Іванов виділяє такі причини девіації, як: ті зміни в соціальних відносинах суспільства, що одержали відображення в понятті «маргіналізація», тобто його нестійкість, «проміжність», «перехідність», поширення різного роду соціальних патологій.

Головна ознака маргіналізації – розриви соціальних зв'язків, причому в «класичному» випадку послідовно рвуться економічні, соціальні і духовні зв'язки. Економічні зв'язки «рвуться» в першу чергу й у першу ж чергу відновлюються. Повільніше всього відновлюються духовні зв'язки, тому що вони залежать від відомої «переоцінки цінностей».

В основі психоаналітичних теорій поведінки, що відхиляється, лежить вивчення конфліктів, що відбуваються у свідомості особистості. Відповідно до теорії З. Фрейда, у кожної особистості під шаром активної свідомості знаходиться область несвідомого – це наша психічна енергія, в якій зосереджено все природне, первісне. Людина здатна захиститися від власного природного "несправедливого" стану через формування власного Я, а також так званого над-Я, визначається виключно культурою суспільства. Однак може виникнути стан, коли внутрішні конфлікти між Я і несвідомим, а також між над-Я і несвідомим руйнують захист і назовні проривається наш внутрішній, який не знає культури, зміст. У цьому випадку може відбутися відхилення від культурних норм, вироблених соціальним оточенням індивіда.

Екзистенціальні ж причини девіантної поведінки вбачаються у відсутності смислу життя, або неправильного його визначення.

Однією з провідних екзистенціальних проблем особистості є пошук сенсу власного життя та свого місця в ньому. Людина живе справжнім життям, якщо шукає сутнісного, не лише задовольняє біологічні потреби, сексуальні чи агресивні наміри, дотримується певних соціальних стандартів, а намагається щось важливе і справжнє вчинити у своєму житті, прагне «бути», є відповідальною за реалізацію своїх можливостей.

Представники екзистенційно-гуманістичної школи (Дж. Бьюдженталь, Р. Мей, В. Ялом та ін.) вважали, що смисл забезпечує усю повноту життя. Спроби відмовитися від себе, власного вибору, підкорення страху перед невідомим і невизначеністю – все це порушує контакт із внутрішнім «Я», веде до втрати смислу, викликає екзистенційну тривогу.

Пошук смислу життя – специфічна людська потреба, свідомо реалізація якої наближає людину до її сутнісних витоків. Наявність смислу дозволяє людині досягти максимальної повноти існування, а втрата смислу принижує її, робить "жалюгідною і загубленою". Смисл життя розглядається як актуальне переживання, властиве людині внутрішнє сприйняття психічних взаємозв'язків, що виникає завдяки внутрішній роботі. Для кожної людини в конкретний період часу смисл є унікальним і єдиним, він і зароджується у результаті його відкриття і постійно змінюється, а втрата смислу приводить до спроб заповнити "екзистенційний вакуум" і пошуку щастя за допомогою псевдослів – прагнення до успіху, влади, споживання і т. ін. (В. Франкл).

Однією з причин девіантної поведінки є екзистенціальна фрустрація, що пов'язана з втратою смислу життя. Розуміння часу життя як цінності в системі особистісних смислів і ціннісних орієнтацій людини займає центральне місце, а інколи й асоціюється з цінністю самого життя. Цінність часу залежить від емоційного ставлення до події. Цінність часу життя на початку життєвого шляху не така, як у його кінці. Коли людина знає, що приречена, миті життя, що залишилися, перетворюються у надцінність, що часто стає причиною серйозних психологічних змін.

Висновки. Сучасне українське суспільство знаходиться в стані трансформації, який супроводжується соціальною аномією, примітивізацією та маргіналізацією життя. Суспільство, яке трансформується, являє собою особливий різновид нестабільних систем, який поєднує його старий та новий стан за новими засадами, тобто сучасне українське суспільс-

тво – це два принципово різних за сутністю соціуми (тоталітарний та посттоталітарний), які представлені своїми інституціями та ціннісно-нормативними системами. У таких умовах є всі об'єктивні чинники для зростання та розповсюдження девіантної поведінки.

Таким чином, нестабільне суспільство, яке трансформується, породжує зовнішні фактори, що впливають на репродукування відхилень: деформація соціальних норм, деформація соціальних інституцій, деформація ціннісних орієнтацій, маргіналізація та дезадаптація значної кількості індивідів. Але необхідно зазначити, що вибір засобів діяльності залежить від самої особистості, від системи її диспозицій, через які опосередковується зовнішній вплив. Тому девіантна поведінка обумовлена і внутрішнім фактором, яким виступає спосіб життя молодшої людини, на формування якого впливають тип та характер родинних відносин, система освіти, група друзів, засоби масової інформації.

Список використаних джерел

1. Бондарчук О. І. Психологія девіантної поведінки / О. І. Бондарчук. – К. : Міжрегіон. акад. упр. персоналом, 2006. – 88 с.
2. Гилинский Я. И. Социология девиантного поведения и социального контроля / Я. И. Гилинский // Социология в России. – М. : ИС РАН, 1996. – С. 485-514.
3. Демічева А. В. Проблеми девіантної поведінки молоді в умовах трансформації сучасного українського суспільства / А. В. Демічева. – Х., 2007.
4. Казымбетова Д. К. Девиантное поведение молодежи как объект социологического исследования / Д. К. Казымбетова. – Алматы, 2001. – 21 с.
5. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / Р. Мертон. – К., 1996.

УДК 316.614-053.6

Ю.С. Бондар, викладач

Чернігівський державний інститут економіки і управління, м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ

Досліджуються методи подолання соціальної реабілітації дітей з адиктивною поведінкою, застосування напрацьованого досвіду сучасною педагогікою в організації виховного процесу, соціальної роботи, наголошується на його комплексному характері й обов'язковому врахуванні індивідуальних особливостей особистості.

Ключові слова: реабілітація, соціальна реабілітація, виняток.

Исследуются методы преодоления социальной реабилитации детей и молодежи с аддиктивным поведением, применение наработанного опыта современной педагогикой в организации воспитательного процесса, социальной работе, акцентируется на его комплексном характере и обязательном учете индивидуальных особенностей личности.

Ключевые слова: реабилитация, социальная реабилитация, исключение.

We investigate methods to overcome the social rehabilitation of children and young people with addictive behavior, the use of accumulated experience of modern pedagogy in the organization of educational process, social work, emphasizes its integrated nature and obligatory consideration of the individual characteristics of the person.

Key words: rehabilitation, social rehabilitation, exclusion.

Через несприятливі обставини з'являються різноманітні відхилення у соціалізації, що відображаються у прояві неадекватної поведінки і ставлення дітей та молоді до норм і вимог всієї системи суспільних відносин, в які включається людина на кожному етапі її становлення і розвитку.

Відхилення у соціалізації, за яких дезадаптація носить антисуспільний характер, що суперечить нормам моралі та права, має назву десоціалізації.